

Олена Кривуляк

**ЗІ СВІДОМОСТІ НЕБУТТЯ
(ЛИСТУВАННЯ І.ЛИПИ З С.ЄФРЕМОВИМ)**

З плином часу дедалі гостріше відчувається потреба у перегляді, переоцінці чи доповненні окремих літературознавчих понять та їхнього практичного використання. Потребує глибшого осмислення місце національної літератури у контексті світової культури початку ХХ століття. Це, своєю чергою, вимагає опрацювання архівних матеріалів, переоцінки певних персоналій для систематизації і цілісності літературного процесу, оскільки ідіостиль, світобачення і світовідчуття навіть маловідомих письменників спрямуванням своєї діяльності на вирішення творчих чи громадських завдань сприяли розвитку національної культури в цілому.

Такою постаттю був Іван Львович Липа (1865–1923).

Іван Львович Липа народився 24 лютого 1865 р. у Керчі в міщанській родині. Мати І.Липи походила з козацького роду Житецьких, сподвижників гетьмана Івана Мазепи. І.Липа, закінчивши церковнопарафіяльну школу при грецькій церкві у Керчі, вчився далі у гімназії. Вищу освіту здобував у Харківському університеті. Навчаючись на п'ятому курсі, він ініціював створення таємного товариства — “Братство тарасівців” (першої організації, в основу діяльності якої було покладено ідею здобуття Україною державної незалежності). І. Липа був співавтором програмних засад товариства, які він виголосив 1891 року під час відзначення шевченківських роковин у Харкові, “Profession de foi молодих українців”. За участь у товаристві потрапив до в'язниці, де просидів 10 місяців до суду і 3 місяці по судовому вироку. Після звільнення ще 3 роки перебував під наглядом поліції. Лише відбувши покарання, зміг закінчити медичні студії у Казанському університеті та отримати диплом лікаря. Пропрацювавши півроку в Ананьївському повіті на Херсонщині, через “неблагонадійність” був змушений перейти на службу до Полтавського земства, де прослужив близько чотирьох років. З 1904 р. постійним місцем проживання Івана Липи стала Одещина. Тут він одружився з Марією Шепель-Шепеленко, яка стала його надійним помічником у громадській та літературній роботі.

І. Липа зумів роздобути кошти, щоб збудувати під Одесою у селі Дальник велику лікарню із підсобним господарством. Ця лікарня працює й донині. У ті ж роки він засновує “Товариство поширення українських книжок”, яке об'єднувало учителів шкіл та гімназій і мало близько 80 активних співробітників.

1905 року в Одесі, після оголошення маніфесту Миколи II від 17 жовтня про відміну заборони української мови та свободи зібрань, було засновано товариство “Просвіта”, до керівництва якого входив І. Липа. Воно проіснувало до 28 листопада 1909 року. Разом із М. Вороним, С. Шелухіним та І. Луценком І. Липа організував видавничий гурток “Одеська літературна спілка”. У 1912 році місцева інтелігенція заснувала дві нові інституції — “Український клуб”, членом якого був І.Липа, та

“Українську хату”. Пізніше І. Липа був комісаром Михайлівського району Одеси, згодом комісаром Одеси від Української Центральної Ради (1917), медичним інспектором Одеси.

Він також став одним із керівників Української партії соціалістів-самостійників, міністром віросповідань в уряді С. Остапенка Директорії УНР (1919), а раніше — брав участь у створенні проекту першої Конституції УНР (1918). Внаслідок поразки національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. виїхав у Західну Україну. Маршрут еміграції такий: Вінниця, Кам'янець-Подільський, Станіслав, Львів, табір інтернованих у Тарнові (Польща). Він обіймав пост міністра здоров'я уряду УНР на вигнанні, був головою президії Ради республіки, очолював “Блакитний хрест” у таборах для інтернованих українських вояків (1921). Після закриття Тарнівського центру в березні 1922 року переїхав до Львова, почав працювати як приватний лікар у Винниках.

Громадська діяльність, важка праця лікаря не були перешкодою до здійснення творчих задумів І. Липи. Часто громадська робота тісно перепліталася із літературно-художньою творчістю. Перші твори — “Нові царські самодури” (1890) та “Символ віри молодих українців” (1891) мали публіцистичне забарвлення і були спрямовані проти царської політики щодо українського народу. В подальшому жанрова тематика письменника поширюється. Свої художні твори він з 1892 року друкував у різних часописах: “Зоря”, “Буковина”, “Зеркало”, “Народ”. З появою “Літературно-наукового вісника” став постійним його дописувачем. Друкувався також у виданнях “Громадська думка”, “Нова громада”, “Будуччина”, “Українська хата”, “Світло”, “Життя і знання”, “Шлях”, у сатиричному журналі “Шершень”, газеті “Рада” та ін., в альманахах “З-над хмар і з долин”, “За красою”, “Терновий вінок”, “На шляху”, “Степ”, антології “Акорди”, збірниках “Досвітні огні”, “З неволі”; редагував газету “Українське слово”. Свої твори нерідко підписував псевдонімами або криптонімами: Петро Шелест, П.Ш., Іван Степовик, М.М., Мих. Житецький, Петро Марієнко, Мих. Міщанин, Марнієнко, Літописець, М.Л..

Творча діяльність І.Липи сприяла створенню видавництва “Народний стяг”. У 1905 році він уклав і видав альманах “Багаття”, задуманий як продовження презентації молодого українського письменства, що було розпочато у 1903 році М. Вороним — приятелем І. Липи.

Намагаючись відкрити читачам нові імена в українській прозі, письменник презентує в альманасі твір О. Плюща “Записки недужої людини”. Після трагічної загибелі молодого письменника він впорядкував і видав його творчу спадщину у двох томах.

Епістолярна спадщина Івана Липи свідчить про наміри письменника укласти ще один збірник — “Промінь”. На жаль, цей його задум не був реалізований. І. Липа долучився до видання першого в Одесі літературно-художнього журналу “Основа” (1915).

Треба зазначити, що за життя письменника окремими виданнями вийшли в світ лише кілька його творів: серія “Казки про волю” (1917) — у видавництві “Народний стяг”, повість “З нового світу” — у видавництві “Шлях” (1918), казка “Трицарство” — у видавництві “Бистриця” (1922). Решта його творчої спадщини була розпорошена по різних періодичних виданнях кінця XIX — початку XX ст., що дало можливість ознайомитися з нею широкому колу читачів. Уже по смерті І. Липи його син Юрій видав у 1924 році в Калуші збірку “Світильник неугасимий”. Вона перевидавалася у 1935 та 1984 рр. У 1929 році Юрій Липа уклав збірку батькових казок “Тихе слово”, у 1935 році — збірку “Оповіді про смерть, війну й

любов”. За життя письменника маємо спорадичні відгуки на його творчість: рецензії В.Дурдиківського на “Казки про волю” (“Книгарь”, 1917), П. Богацького на повісті “З нового світу” (“Книгарь”, 1918), бібліографічний огляд Л. Жимайло (“Киевская старина”, 1906). У січні 1924 р. “ЛНВ” опублікував некролог В. Дорошенка “Доктор Іван Липа (1865 – 1923)”. 1937 року у Варшаві вийшли спогади І. Огієнка “Світлій пам’яті Івана Липи. 1913 – 1923”, передруковані “Кур’єром Кривбасу” (1998). Відомості про І. Липу вміщені також в “Українській літературній енциклопедії” (III том, 1995). Пізніше з’являються деякі відомості про письменника в Одеських періодичних виданнях: “Чорноморська комуна” (1990), “Юг” (1996), “Чорноморські новини” (1996 – 1999), “Думська площа” (1998–1999), “Кримська світлиця” (1999), “Одеський медичний журнал” (1999). О. Янчук з нагоди 135-річчя від народження І. Липи видрукував матеріали громадського лекторію “Всесвіт творчості Івана Липи”.

Цим, власне, і обмежується критична рецепція літературно-художнього доробку письменника. Щоправда, в Державному архіві Одеської області є 16 справ. Це листи від різних осіб, датовані 1892 – 1912 рр., та матеріали до альманаху “Багаття”. Цікаво, що в описі вказано на відсутність 86 справ, доля яких залишається невідомою. Збереглися архівні матеріали (переважно листи) у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України в м. Києві, а також у Відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника у м. Львові. У Літературно-меморіальному музеї М.М. Коцюбинського в м. Чернігові – 12 листів до М. Коцюбинського. Найбільше архівних документів зберігається у Рукописному фонді Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

Незважаючи на те, що творчий доробок письменника представлений досить скромно і тривалий час з політичних причин лишався маловідомим широкому колу читачів, його активна життєва позиція яскраво висвітлена в епістолярії письменника і потребує репрезентації імені автора.

І. Липа активно контактував з письменниками, літературними критиками, громадськими діячами в Україні. Серед його адресатів були: М.Вороний, П.Грабовський, Б. і М.Грінченки, С.Єфремов, П.Карманський, О.Кониський, М.Коцюбинський, А.Кримський, А.Крушельницький, О.Маковей, О.Олесь, Є.Тимченко, І.Франко, Г.Хоткевич, Є.Чикаленко, М.Чернявський, Г.Чупринка та інші. Декого з них (М.Яценко, Є.Тимченко) єднала з І.Липою громадська робота (участь у товаристві “Братство тарасівців”). З іншими він підтримував творчі контакти. Архівний епістолярій свідчить, що з деякими із зазначених діячів початку ХХ століття в І.Липи склалися по-справжньому дружні взаємини. У листах письменник ділиться своїми творчими знахідками, висловлює сумніви щодо літературної цінності деяких сучасних йому прозових творів, критичні оцінки з приводу “модних” творів, опікується виданням літератури для дітей та підлітків. І.Липу зацікавили переклади українською мовою творів світової класики. Він дискутує із С.Єфремовим щодо нового напрямку українського письменства – символізму, виступає на захист творів О.Кобилянської. Опікується станом створення фонду допомоги хворому І.Франкові. Підтримує і схвально відгукується про збірки поезій М.Вороного. Дас поради О.Кандибі щодо правильності вживання деяких слів. Псевдонім О.Олесь літератор, як відомо, використав на сторінках альманаху “Багаття” (1905), котрий був упорядкований І.Липою.

Працівники літературно-меморіального музею М.Коцюбинського готують до друку листи І.Липи до М.Коцюбинського.

З епістолярної творчості І.Липа постає як людина, не позбавлена самоіронії, дотепна, схильна до самоаналізу і критичного ставлення до своєї творчості та літераторів-сучасників. Архівна спадщина письменника дозволяє простежити не

лише коло зацікавлень автора, вона зорієнтовує у мистецьких шуканнях і художніх світоглядах літератури межі століть.

Нижче наведено листи І.Липи до С.О.Єфремова, які зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. Примітки зі знаком * належать І.Липі.

ЛИСТИ ІВАНА ЛИПИ ДО СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

Ф. 120, од. збер. № 192.

*Лист до Єфремова С.О. від 10.03.1903 р. (2 арк.)*¹

Високоповажний Сергіє Олександровичу!

Колись Ви казали, що можна бути постійним передплатником Київського видавництва і діставати всі книги, які виходять у світ.

Коли так, то будьте ласкаві записати мене передплатником на цей 1904 рік. Грошей Вам зараз не надаю і коли можна, то пождіть місяці зо два, а тим часом повідомте, коли ласка, скільки треба вкласти на цей рік.

Найбільше мені ходять о те, щоб видання Ваші діставати зараз же, як вони видрукуються, бо маю охоту подавати про них коротенькі рецензії в “Юж[них] записках”.² Може, маєте змогу зробити навіть виємок для такого діла і вислати видання до виходу книжки, зараз як скінчиться друк і брошуровка. Був би Вам дуже вдячний. Адреса на д-ра І.М. Луценка³ (Херс[он] № 52). Альманах “Багаття”⁴ лежить в цензурі. Нема кому потурбуватися про його. Може, Ви напишете кому-небудь до С.П. Бургу⁵, щоб зайшли до цензури та спитали, чи швидко його там прочитають?

“Панталаху”⁶ я Вам вишлю, як видрукуємо його тут. Зараз він лежить в цензурі.

Нащо “К[иевская] С[тарина]” подає такі звістки, як-от та, що “Л[ітературно]-Н[ауковий] В[існик]” видають глави українофільства” і що він має 147 передплатників? І що то за поділ “русофіли” і “українофіли”? Коли “Діло”⁷ пише так архаїчно й безглуздо, то нащо таке передрук[ов]увати?

Скажіть, будь ласка: чи це сам Бордуляк⁸ пише такою чистою мовою, чи це вже Ваша редакція? Неначе то пише не галичанин.

Чи звернули Ви увагу: в ч. 10 представлень до “Петерб[ургского] Листка”⁹ № 63 є символічний малюнок. Правдивий малюнок. Заголовок “Русь всколыхнулась”. Відома річ, що душа цілого малюнка – то центр його, центральні фігури[;] і тут таким центром помальований наш дядько з засученими рукавами, а біля його дівчина. Знайдіть собі той малюнок і подивіться, що коло дядька направо й наліво... – От Вам і символісти! Отже, не сердьтеся на них, бо бачите, що й вони часом уміють сказати правдиве слово...

Дай, Боже, Вам щастя й гаразду.

Ів. Липа.

¹ Рукою С.О. Єфремова зазначено, що адресат відповів 17.03.1903.

² “Южные записки” – тижневик ліберального напрямку, видавався в Одесі у 1903-1905 рр.

³ Луценко Іван. (1864–1919) – лікар і громадський діяч, член Центральної Ради; жив в Одесі.

⁴ “Багаття” – літературно-художній альманах, вийшов 1905 р. в Одесі. Упорядник І. Липа.

⁵ Санкт-Петербург.

⁶ Йдеться про оповідання І.Франка “Панталаха”.

⁷ “Діло” – газета, орган „народовців”. Виходила у 1880–1939 рр.

⁸ Бордуляк Тимотей. (1863-1936) – український письменник, вільно володів багатьма мовами.

⁹ “Петербургский листок” – щоденна газета „міського життя і літературна”.